

tekst

CAROLINE GOOSSENS

De Open Oproep is een selectieprocedure waarbij de Vlaams Bouwmeester de publieke opdrachtgever bijstaat in zijn zoektocht naar een kwalitatieve ontwerper.

Verouderde typologieën van zorgarchitectuur blijken niet meer te voldoen aan de specifieke noden van senioren. Herkenbaarheid, vertrouwdheid en zorg zijn de kernwoorden voor mensen met dementie. Een 'thuis'. Menos vzw speelt in op deze ontwikkeling en denkt toekomstgericht bij het bouwen van een zorgcampus voor dementerenden in Genk.

© MICHAËL DE LAUSNAY

PLAATS Campus André Dumont,
Stalenstraat 2, Genk

BOUWHEER Menos

OPDRACHT OPEN OPROEP volledige studieopdracht voor het bouwen van een woon- en zorgcentrum met 120 woongelegenheden voor residentieel verblijf, 10 woongelegenheden kortverblijf, dagverzorgingscentrum voor 10 gebruikers. (fase 1: Menos) en het bouwen van raadplegingsactiviteit (fase 2: ZOL)

ONTWERPTEAMS

- Osar architects *[laureaat]*
- Lava architecten
- a154
- Atelier Pro
- HVDN architecten

BUDGET 16.000.000 euro (incl. btw en ereloon)

PROCEDURE 2009 **UITVOERING** 2010-2012

© MICHAËL DE LAUSNAY

Zorg en verzorging

In het Jaarboek Architectuur stelt Gideon Boie dat in Vlaanderen de architecturale kwaliteit van zorginstellingen nog steeds ondergeschikt is aan de praktische en zakelijke aspecten van de zorg. Dat is opmerkelijk, omdat de architecturale en ruimtelijke omgeving toch een directe impact heeft op het welbevinden en genezingsproces van de patiënt – zowel in positieve als negatieve zin. De twee voorbeeldontwerpen van zorgarchitectuur die het Jaarboek naar voor schuift, situeren zich niet toevallig binnen de psychiatrische zorgverlening, waar – zo verklaart de auteur – het fragiele, vaak langdurige programma een uitermate zorgvuldige opvang vereist.

De vraag naar een architectuur met meer ruimtelijke kwaliteit is ook, en misschien vooral, voelbaar in de seniorenzorg. Permanente opname in een zorginstelling gebeurt wanneer het voor de bejaarde onmogelijk geworden is om zelfstandig te wonen. De meest voorkomende aanleiding is dementie, een ziekte waarvan de problematiek met de toenemende vergrijzing – momenteel sterft één op vier hoogbejaarden dement – prangend om antwoorden vraagt. Stilaan groeit het besef dat deze onomkeerbare psychogeriatrische ziekte van haar negatieve doembeeld af moet om mensen met dementie hun waardigheid te laten behouden. Onderzoek wees uit dat gespeci-

aliseerde hulpverlening en 'zorg-op-maat' voor de zieke en zijn omgeving cruciale factoren zijn die de levenskwaliteit van dementerenden aanzienlijk verhogen. Beide dienen zich toe te spitsen op het verhogen van de autonomie en het versterken van de verbondenheid met de omgeving. Meteen is duidelijk dat de vormgeving en organisatie van het woon- en zorgcentrum hier een wezenlijke rol kan en moet spelen. De bestaande typologieën van zorggebouwen voor senioren, vaak geschoeid op de efficiënte leest van standaard-ziekenhuisarchitectuur, blijken niet te voldoen aan de specifieke noden voor deze doelgroep. Zo zorgt de ruimtelijke uniformiteit voor desorientatie, stimuleren de lange gangen dwaalgedrag, en veroorzaken het isolement en de geprofessionaliseerde, op controle toegespitste entourage verwarring en onrust. Kleinschalige wooneenheden die nauw aansluiten bij de thuissituatie verdienen de voorkeur. Herkenbaarheid, vertrouwdheid en 'zorg' – een begrip dat onderzoekers expliciet onderscheiden van 'verzorging', waar efficiëntie primeert – vormen de kernwoorden van het actuele zorgconcept voor mensen met dementie. In de opdracht voor de bouw van een zorgcampus voor dementerenden in Genk, formuleerde Menos vzw duidelijk de ambitie om in te spelen op deze ontwikkelingen en toekomstgericht te denken. De campus komt in Waterschei, binnen een stedelijk woongebied met een zeer diverse korrel, en biedt plaats aan 120 permanente bewoners. Op de site wordt ook dagopvang georganiseerd en raadpleging voorzien. Het Wit Gele Kruis krijgt er een vaste stek. De grootste uitdaging: op deze locatie een specifieke, geborgen woonomgeving koppelen aan de ruimtelijke en sociale inschakeling van campus en gebruikers in de wijk. De ruimtelijke vertaling van het vooruitstrevende zorgconcept bleek een belangrijk struikelblok. Vier ontwerpteams hanteerden ontwerpmethodieken gebaseerd op gekende ruim-

Het ontwerp van Osar schakelt kleinschalige ruimtes met de maatvoering en de functie van doorsnee woonentiteiten aan elkaar

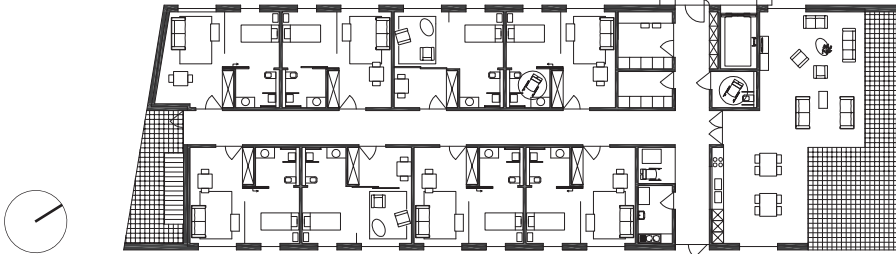
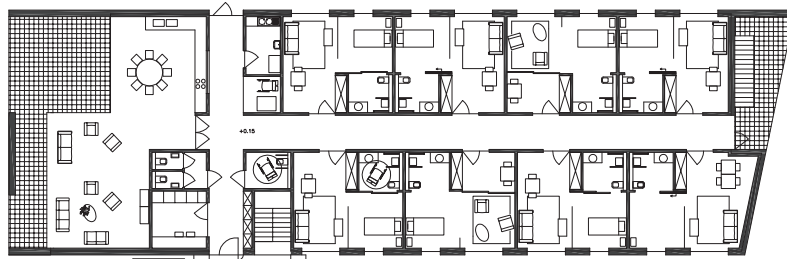
Het ontwerp van hvdn architecten toont een planopbouw met compacte gangen en veel aandacht voor de leefruimtes van de wooneenheden

telijke typologieën van zorginfrastructuur, waardoor de aanpassingen op maat van de vraag altijd min of meer gaan wringen binnen de totaalopzet. Het ontwerp van hvdn architecten toont een planopbouw met compacte gangen en veel aandacht voor de leefruimtes van de wooneenheden, maar in de kamers zijn de circulatiemogelijkheden en de opbergruimte te beperkt. Bovendien blijken veel kamers uitsluitend naar het noorden gericht. Atelier Pro presenteert een stevig onderbouwd project met een sterke identiteit dat een doorgedreven functionaliteit (o.a. via de logistieke dwarsader) koppelt aan de noden van de bewoners (afgesloten tuinen, driekwart van de kamers verleent rechtstreeks toegang naar buiten). Het ontwerp blijft echter hangen in een voorbijgestreefd zorgconcept waarvan de lange, soms doodlopende gangen het exponent vormen. Dezelfde opmerking geldt voor het project van a154. Het bouwblok met zijn parallelle beuken zorgt hier ook voor een gebrek aan privacy en uitzicht. Lava architecten ontwikkelde een modulair systeem dat elke kamer een zekere eigenheid garandeert, maar slaagt er niet in deze kwaliteit door te trekken op het niveau van het collectieve. Zo laat de oriëntatie van de meeste kamers te wensen over en verloopt het onthaal – het doorsteken naar de leefruimte gebeurt langsheen een aantal technische lokalen – niet optimaal. Uit de nalezing van de projectdossiers blijkt dat sommige ontwerpkeuzes gebaseerd zijn op louter veronderstellingen met betrekking tot dementie, waardoor er vragen

rijzen naar de bruikbaarheid en zelfs naar de authenticiteit van sommige oplossingen. Zo gaat een ontwerp bureau ervan uit dat een langgerekte leefruimte minder prikkelt omdat de activiteiten daar naast elkaar geordend zijn, en de geluidsafstand er groter is dan in een vierkante ruimte. Eén projectdossier meldt dat de ontwerpers “zich zo goed mogelijk hebben proberen voor te stellen hoe deze kwetsbare doelgroep zijn leefomgeving ervaart”, om van daaruit te ontwerpen. Controle en permanentie van zorgverleners vormen een ander heikel punt: binnen het programma komen deze eisen in conflict met het idee van een huiselijke sfeer. Toch organiseren hvdn architecten, a154 en Lava architecten binnen elke wooneenheid een strategisch gelegen personeelslokaal (kantoor, spreekkamer, medicatieopslag...) voor verzorgend personeel. Atelier Pro speelt het iets subtieler en voorziet “onopvallende kleine zusterposten” in de buurt van de woonkamers, “zodat het lijkt of de zusters op bezoek zijn in de woonkamer.” Het project van Osar architects wijkt sterk af van de andere voorstellen. Osar tracht, wars van ruimtelijke connotaties uit het verleden, de vraag van de bouwheer te vertalen naar een adequate, nieuwe en aangepaste typologie. Het programma fungeerde veeleer als vertrekpunt dan als een vast gegeven. Uitgangspunt werd een bottom-up benadering: een leefgroep als schakeling van kleinschalige ruimtes met de maatvoering en de functies van doorsnee woonentiteiten. Gangen ontbreken en dienstfuncties

Atelier Pro presenteert een stevig onderbouwd project met een sterke identiteit dat een doorgedreven functionaliteit koppelt aan de noden van de bewoners

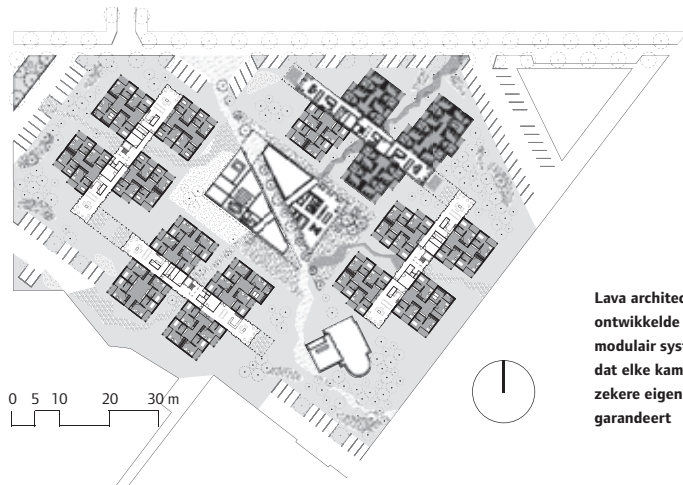

zijn geïntegreerd in de wooneenheden, waardoor 18% ruimte vrijkomt voor collectieve ruimten. De site biedt ruimte aan vier clusters van telkens vier leefgroepen (32 bewoners per cluster). Collectieve functies (dagverzorging, cafetaria, buurtwinkel) positioneren zich tussen de clusters. Ze fungeren als oriëntatiepunten voor de bewoners en slaan tevens de brug naar de buurt. In zekere zin had Osar architects een voorsprong op de andere ontwerpbureaus. Osar typeert zichzelf als een open studio die zich, met ondersteuning van een experten-netwerk, als kenniscentrum profileert voor zorgarchitectuur en ouderenzorg. Ontwerpvoorstellen worden gegenereerd vanuit 'evidence based design', een relatief nieuwe aanpak die wetenschappelijk onderzoek inzet binnen het ontwerpproces. Daarbij wordt gestreefd naar de ontwikkeling van ruimtelijke constellaties die anticiperen op specifieke zorgprofielen. In Vlaanderen zijn architectenbureaus die vertrouwd zijn met deze materie vooralsnog niet dik gezaaid, onder meer omdat de doorsnee ontwerppraktijk zich niet toespitst op specialisatie en over de tijd noch de expertise beschikt om even beslagen ten ijs te komen. Toch is het niet ondenkbaar dat een correct wetenschappelijk onderbouwd ontwerp volwaardig beconcurrereerd wordt door simpelweg een uitmuntend architecturaal ontwerp. De vraag is of en hoe zo'n project het kan opnemen tegen het wetenschappelijk onderbouwde project van experts. Architectuurwedstrijden stellen deze kwesties scherp.

In Vlaanderen zijn architectenbureaus die vertrouwd zijn met 'evidence based design' voor de zorgsector vooralsnog niet dik gezaaid.

Het ontwerp van a154 met parallelle beuken is gebaseerd op het klassieke zorgconcept

Lava architecten ontwikkelde een modulair systeem dat elke kamer een zekere eigenheid garandeert

